

Міністерство освіти і науки України
Управління освіти і науки Чернігівської облдержадміністрації

Обласний комунальний позашкільний навчальний заклад
«Чернігівська Мала академія наук учнівської молоді»
Чернігівської обласної ради

Відділення літературознавства, фольклористики та мистецтвознавства
Секція: українська література (2022 р.)

ОСОБЛИВОСТІ ІДІОСТИЛЮ ВІРШІВ-ПАЛІНДРОМІВ АНАТОЛІЯ МОЙСІЄНКА

Роботу виконала: **Целіщева Марія Сергіївна**,

учениця 11 класу Комунального закладу загальної середньої освіти I-III ступенів «Варвинський ліцей №1» Варвинської селищної ради Прилуцького району Чернігівської області

Науковий керівник:

Денисенко Василь Васильович, *учитель української мови та літератури*

Комунального закладу загальної середньої освіти I-III ступенів «Варвинський ліцей №1» Варвинської селищної ради Прилуцького району Чернігівської області

Анотація

У науковій роботі розглянуто історію становлення жанру паліндрома. Здійснено аналіз віршів-паліндромів Анатолія Мойсієнка та визначені їхні структурно-композиційні та фонемні особливості. Охарактеризовано ідіостиль митця.

Установлено, що поетика А. Мойсієнка обумовлена станом розвитку української літературної мови кінця ХХ – початку ХХІ століття. Визначальною ознакою його творчості є дотримання літературних традицій, інтерес до поетичних форм, значні досягнення в давньому жанрі («рак літеральний», «дивна/курйозна» поезія із зоровим ефектом) вірша-паліндрома. У ході дослідження виявлено, що характерним для *ідіостилю* віршів-паліндромів автора є тематика (розмаїтий світ природи), система образів (наділених рисами живих істот), художні засоби

(наявність розгалужених метафор, епітетів) та прийоми звукової та візуальної організації тексту (використання асонансу, алітерації, анафори, епіфори, звуконаслідування, рими тощо).

Результати дослідження можуть стати в нагоді вчителям-словесникам, керівникам літературних гуртків, викладачам та студентам філологічних факультетів тощо.

Ключові слова: ідіостиль, паліндромія, вірш-паліндром, курйозна поезія, евфонія.

ЗМІСТ

ВСТУП	
Розділ I. ЖАНР ПАЛІНДРОМА В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ	
1.1. Історія становлення жанру паліндрому	
1.2. Евфонія українського паліндрому.....	
Висновки до I розділу.....	
Розділ II. ОСОБЛИВОСТІ ІДІОСТИЛЮ ВІРШІВ-ПАЛІНДРОМІВ	
А.МОЙСІЄНКА	
2.1. Своєрідність віршів-паліндромів А. Мойсієнка.....	
2.2 Структурно-композиційні та фонемні особливості паліндромів	
А. Мойсієнка.....	
Висновки до II розділу.....	
ВИСНОВКИ.....	
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ.....	

ВСТУП

Наукову роботу присвячено вивченню літературного аспекту ідіостилю поета-паліндроміста А. Мойсієнка.

Паліндром досить оригінальний і лише на перший погляд рідкісний жанр. Уявлення про його не часте використання пов'язане з тим, що жанр цей, притаманний лише певним епохам чи стильовим напрямом, в українській літературі був майже відсутній приблизно триста років. Народжений в давні часи, в українській літературі він стає навіть певним маркером бароковості, розвитку ігрових форм віршування.

Паліндром в сучасній українській літературі посідає чільне місце. Відродившись після трьохсотлітнього забуття, із 70-х років ХХ ст. доволі стрімко завойовує все більший простір у межах жанрової системи [3, с. 20]. Серед сучасних українських поетів Анатолій Мойсієнко є чи не єдиним визнаним майстром віршів-

паліндромів, тобто таких поезій, у яких рядки читаються однаково як зліва направо, так і справа наліво.

Паліндромом стала навіть назва однієї з поетичних збірок Анатолія Мойсієнка – «Віче мечів» (1999). Паліндромні вірші можуть набирати вигляд візуальної (зорової) поезії, яка була дуже популярною ще в давній українській літературі, що охоплювала період від найдавніших часів до кінця XVIII ст.

Анатолій Мойсієнко – тонкий лірик, творець пейзажної лірики, який завжди змальовує природу одухотвореною, частково олюдненою, власне, наділяє природу рисами живої істоти.

На думку М. Жулинського, «поезія Анатолія Мойсієнка відкриває унікальні можливості пізнання естетичної, зображальної, змістової, звукової цілісності поетичного твору» [8, с. 238].

Актуальність роботи визначається загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних та літературознавчих досліджень на виявлення особливостей ідіостилю поета-паліндроміста А. Мойсієнка як представника рідкісного жанру в сучасній українській літературі.

Метою дослідження є вивчення специфіки віршів-паліндромів А. Мойсієнка в літературознавчому аспекті.

Для досягнення мети ставилися такі **завдання**:

- дослідити історію жанру вірша-паліндрома в українській літературі;
- особливості евфонії українського паліндрома;
- розглянути своєрідність паліндромної поезії А. Мойсієнка;
- проаналізувати особливості ідіостилю А. Мойсієнка та структурно-композиційні і фонемні особливості його паліндромів.

Об'єктом дослідження є тексти віршів-паліндромів як специфічної форми літературної творчості А. Мойсієнка.

Предметом дослідження є художні прийоми та засоби творення паліндромів А. Мойсієнка.

Матеріалом дослідження послужили вірші-паліндроми А. Мойсієнка, критичні статті, праці з літературознавства.

Методи дослідження зумовлені метою, завданнями та матеріалом дослідження: *порівняльний, контекстуально-інтерпретаційний, описовий, дефініційний.*

Теоретичне значення роботи полягає в розкритті специфічних рис сучасних зразків паліндрома як поетичного жанру.

Практичне значення дослідження наукової роботи полягає в тому, що зібраний та проаналізований матеріал може бути використаний в ході вивчення жанрів сучасної української літератури, зокрема, творчості її яскравого представника А. Мойсієнка в закладах освіти.

Структура роботи. Наукова робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури й переліку джерел ілюстративного матеріалу.

РОЗДІЛ I. ЖАНР ПАЛІНДРОМА В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

1.1. Історія становлення жанру паліндрома

Паліндром (грец. *palindromeo* — біжу назад) — віртуозна віршова форма, в якій певне слово (тут, потоп і т.п.) або віршовий рядок можна читати зліва направо і навпаки при збереженні змісту [11, с. 515].

Історія паліндрома налічує приблизно два тисячоліття. Першим автором паліндромних віршів науковці вважають Сотада з Маронеї (4-3 ст. до н.е.). Паліндромні написи зустрічаються на античних амулетах і культових спорудах.

В індійській традиції паліндром був однією з форм чітракавья («дивна / зорова поезія»). До найвишуканіших його взірців належать сарватобхадра («добрий з усіх сторін») магічний квадрат Магхи на 64 склади з поеми «Шішупала вадга» (7-8 ст. н.е.) та бітекстуальна поема Сурьядаса «Рамакрішна вілома кав'ям» (14 ст.), паліндромні вірші якої прочитані в один бік розповідають історію Рами, в інший — Крішні. У X-XI ст. паліндроми поширилися в Західній Європі. З XII-XIII ст. відомості про них, хоча і рідкісні, з'являються в підручниках поетики і трактатах з віршування. Це пов'язано з відкриттям перших університетів і формуванням єдиної європейської латинізованої системи освіти.

Провісником української паліндромії можна вважати «*Alphabetum inversum*» Івана Ужевича з його «Граматики слов'янської». Іван Ужевич радив школярам зачувати абетку української мови. У той час, коли він написав її (а сталося це в 1643 році), ученою мовою була латина, тож усі пояснення подавались по-вченому: абетка звалась «*alphabetum*» («альфabetум»), а обернена абетка, створена для того, щоб краще запам'ятовувати розміщення букв, — «*alphabetum inversum*» («альфabetум інверсум»). Така наука, як виявилось, не минула даремно, бо вже менше як за півстоліття в Україні з'явилися не просто вірші (вони в нас і до того були), а обернені вірші, вірші-раки [16, с. 3].

Український паліндром має понад трьохсотлітню традицію: 1691 року в збірці барокового поета Івана Величковського «Млеко» з'явився перший твір цього піджанру.

Величковський цікаво назвав і визначив формальні ознаки паліндрому: «рак літеральний єсть вірш, которого літери, і вспак читаючися, той же текст виражають» [20, с. 198].

У XVIII столітті професор Києво-Могилянської академії Митрофан Довгалецький наводить приклади паліндромів у своїй праці «Hortus Poeticus» (1736). У казці «Лис Микита» Івана Яковича Франка мавпа Фрузя розмовляє «чарівною» паліндромною мовою (пісня 12).

Вісімнадцяте та дев'ятнадцяте століття українській літературі паліндромів майже не додали. Подальша епоха соціалістичного реалізму в літературі не сприяла появі паліндромів.

Останнім часом бурхливо розвинулася українська паліндромотворчість – завдяки діяльності київського та львівського осередків прихильників цього рафінованого виду словотворчості. Навіть утворилась нова літературна група «Геракліт», що значить: Голінні ентузіасти рака літерального [13, с. 166].

Жанр паліндрома вимагає особливої звукової організації тексту, хоча теоретики літератури увагу приділяють переважно зоровій симетрії [3, с. 22].

Така симетрія сприяє виникненню своєрідного оберненого римування в межах одного рядка незалежно від римування між рядками.

І. Лучук пропонує вести відлік історії сучасного паліндрома від вірша-рака Володимира Лучука (вміщеного в його збірці віршів для дітей «Чарівний глобус», 1977).

Із 90-х років ХХ століття можна говорити навіть про кілька шкіл паліндромної творчості в українській літературі, принаймні про Київську та Львівську, пов'язані з існуванням літературних гуртів Геракліт, Пуп, також ЛУГОСАД тощо. Слід зазначити, що в антології української паліндромії «Усузір'ї Рака» (2011) представлено більше сорока сучасних авторів [12, с. 18].

Отже, паліндром – це фігура (мовна, літературна), яка може вживатися як в не паліндромних поетичних текстах, так і в прозі. «Сягаючи за межі окремого рядка і поширюючись на весь текст, паліндромність переростає рамки художнього засобу – стає жанром», – зазначав Микола Мірошніченко [16, с. 411].

Паліндромні вкраплення досить широкі існують у творах загалом не паліндромних і також прозових (наприклад, паліндромні назва, заголовки розділів та вставки в романі Станіслава Бондаренка «ОТ Я ВСЯ – Я СВЯТО, або Віхола лохів», 2008). Окрім того, такі вкраплення можуть бути навіть випадковими в тексті.

Паліндроми стали об'єктом українського літературознавства не так давно. У вітчизняній науці зацікавлення бароко відбулося приблизно від середини ХХ століття, а ширше – лише від 70-х років. Праць, присвячених бароковій курйозній поезії, вистачає, найвідомішими з яких є: «Курйозна поезія в українській бароковій літературі» Олени Ткаченко [21, с.14], «Зорова поезія в українській літературі кінця XVI-XVIII ст.» Миколи Сороки [20, с.134]), присвячених бароковій поезії загалом або окремим її елементам (наприклад, «Зри сія знаменіє

княжате славного», «Геральдична поезія в українському бароко» Юрія Миненка, «Метафізика в поезії: Україна XVII століття» Оксани Яковини, «Світло українського бароко» Анатолія Макарова, «Давні українські поетики» Григорія Сивоконя, «Латиномовні поетики і риторики XVII – пер. пол. XVIII ст. та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні» Віталія Маслюка та ціла низка інших) [3, с.25].

Праць, у яких об'єктом дослідження є аналогічні бароковим явища сучасної літератури, не так вже й багато. Окремо жанр паліндрома не був предметом широкого дослідження. Розділ «Мистецтво паліндромії: від бароко до ар'єргарду» [14, с. 265] монографії «Мистецтво поетичне в дискурсі української лірики та письменницької критики» І. Лучука є винятком.

Анатолій Мойсієнко у рецензії на збірку Миколи Мірошніченка «Око» (журнал «Дзвін», 1991) звертає увагу на таке [18, с. 15]: «Той, хто звертався до паліндромного віршування, не може не знати, наскільки багато важить у структурі такого твору дієслово. Дієслівна лексика, мабуть, найчільніший показник синтаксичної (власне, поетичної) органічності тексту».

Ще на один момент звертає увагу Сергій Бірюков у передмові до збірки Івана Іова «Періодична система слів» (1997): «Робота Івана Іова з перерозкладом слова дозволяє глибше зрозуміти природу і джерела слова, в якому виявляється не тільки, безумовно, позитивний потенціал, але і потенціал не менш негативний. Тут виникає безліч запитань. Зокрема, як звільнитися від потенціалу негативного? Один із шляхів вивільнення — іронія, гумор, те, що називається “сміховою культурою”» [4].

О. Будзей зазначає, що одним із підходів, який довгий час був на обочині магістрального шляху розвитку поезії і розглядався як експеримент, є паліндром — вірш, кожний рядок якого однаково читається по буквах як зліва направо, так і справа наліво [4].

Наприкінці двадцятого століття й українська поезія згадала про раки літеральні (Анатолій Мойсієнко, Микола Мірошніченко, Іван Іов, Іван Лучук).

1.2. Евфонія українського паліндрома

Милозвучність, або евфонія (грец. Εφωνία) – прояв фоніки, заснований на повторюваності звуків, звукова організація художньої мови, найчастіше віршованої, хоча дане поняття може належати і до прози [11, с. 222]. Антонімічним поняттям є какофонія.

У літературознавстві так називається розділ поетики, що вивчає у віршах якісну сторону мовних звуків, яка визначає конкретне емоційне забарвлення художнього твору [11, с. 223].

Евфонією можна назвати різні стилістичні прийоми: ритм вірша, рима, анафора, епіфора, алітерація, асонанс, дисонанс, а також всі види звукових повторів.

Евфонія (грец. *euphone* — милозвучність) — вияв фоніки, який означає гармонійну сув'язь позитивно-естетичних явищ художнього, насамперед гармонійну сув'язь позитивно-естетичних явищ художнього, насамперед поетичного, твору [7, с. 311].

Милозвучність — уникання складного для вимови нагромадження звуків. Евфонія надзвичайно органічна для української лірики, оскільки спирається на визначальну інтонаційну основу української мови — вокалізм, зумовлюючи тяжіння версифікаційних пошуків до музичності (Микола Вороний, Олександр Олесь, Павло Тичина, Володимир Сосюра та інші), виконує особливу стилістичну функцію у розмаїтті симетричного звукового ладу поетичного мовлення, забезпечує міру кількості, частоти, комбінування та тривання фонем. Це стосується їхньої якості (інструментування), місця розташування у тексті (епіфора, анафора, кільце, рима тощо). Варто зазначити, що в українському літературознавстві особливості звукової сторони структури паліндрома недостатньо досліджені.

Евфонічним особливостям присвячено лише окремі ремарки на зразок: «дуже відмінні навзаєм предмети і явища, імена яких, потрапивши до паліндромного рядка, сусідують та дзеркалять одне одного, – вони, ті предмети і явища, раптом набувають неймовірних, непередбачуваних музичних та зримо-матеріальних зв'язків» [16, с. 407].

У Заяві першої літературної групи ГЕРАКЛІТ, згадується не лише візуальна, а синтетична «звуко-смілова просторовість» слова [12, с. 17]. Тому спробуємо виявити особливості жанру паліндрома, пов'язані зі звучанням, евфонією, адже жанр цей вимагає своєрідної, часто симетричної організації тексту. І така симетричність унаслідок особливостей української мови виявляється не лише візуально, а і у звучанні. Також спробуємо дослідити можливість римування у паліндромі, хоча евфонічні особливості римою не обмежуються, а пов'язані безпосередньо з правилами та структурою мови, якою створений текст (у паліндромному творі «конденсується певна даність, витворена мовою» [12, с.5].

В українській паліндромії існує практичне і теоретичне розрізнення термінів паліндром і паліндромон. Паліндром – це віршовий рядок-рак, а паліндромон – віршовий суцільний текст-рак [16, с.2].

Оскільки паліндром симетричний як послідовність графічних знаків, він належить до візуальної поезії, «паліндромія є візуальним типом поетичної творчості, хоча її витвори можуть сприйматися і на слух» [12, с. 5], – стверджує І. Лучук і відразу зауважує, що в українській мові «паліндром складається з літер, елементів-графем, що майже завжди відповідають певним фонемам» [12, с. 5].

Оскільки паліндром – текст, побудований на знаковій симетрії, а найпоширенішими українськими паліндромами є буквенні, то маємо приблизну звукову симетрію. Рідше використовуються словесні, силабічні та фонічні (чи фонемні) паліндроми, останні до того ж узагалі не виокремлювалися ні авторами, ні літературознавцями. Хоча, на думку В. Г. Бедрик, у сучасній паліндромії буквенної симетрії інколи не дотримано, а звукова може зберігатися.

Різні паліндромони І. Лучука демонструють буквенну симетричність, звукову або їхнє змішування. Тому доцільніше називати деякі тексти саме фонемними паліндромами, замість того, щоб мати недосконалі буквенні. Рима не є строго регульованою літературною категорією і вміщує широкий спектр співзвуч від точних до ледь вловлюваних на слух. Односпрямованість фонемного ряду не є абсолютним обмеженням. Тоді можна зважати, що винятки “не абсолютного дотримання” не заперечують явища, а підтверджують його. Щодо недотримання ефонічної симетрії також варто зауважити, що паліндром силабічний або словесний може не лише зберігати, а й змінювати розмір вірша.

Наступним запереченням внутрішньої чи власної рими паліндрома є різновид паліндрому — *паліндромон*. Вірші-паліндромони однаково читаються від першої букви до останньої й навпаки. Можливість рими у звичайному розумінні тут заперечувати не доводиться. Паліндромони часто мають дві римовані половини. Окрім того, в паліндромона візуальна симетрія може бути послабленою [22, с. 127].

Паліндром може бути не лише більшим за один рядок (паліндромон), а й меншим (фігура в тексті). Коли він менший, то симетрія звучання акцентується. Окрім того, обернені співзвуччя літературознавцями інколи розуміються як обернена рима, навіть визнаються вишуканою, хоча й не точною. Н. Костенко, наприклад, зазначає, що «рими у П. Филиповича переважно точні, звучні. Але зустрічаються й асонанси, серед них такий рідкісний, дзеркально-зворотний, як *шатро-чорт* («*тро-орт*»)» [10, с. 28].

Таку риму, за словами В. Г. Бедрик, можна називати анаграматичною або паліндромною. Треба також зазначити, що кажучи «оптимальний», розуміємо певну відносність, адже вибір – рядок чи весь текст – залежить від авторів, М. Мірошніченко говорить навіть про географічний розподіл таких вподобань, – «паліндром як жанр розгалузився на два різновиди: текст з автономною буквосиметрією щорядка та буквосиметричний однорядок-текст. Цікаво, що поети-паліндромісти Києва свої творчі симпатії і любов віддають здебільшого першому різновиду, а львів'яни – другому» [16, с. 412].

І. Лучук часто говорить про вишуканість саме паліндромона порівняно з паліндромом [13, с. 167].

В. Бедрик вважає, що звукова симетричність паліндромона ускладнена, а візуальна певним чином прихована. Для його симетрії необхідно розвернути в рядок, який часто може бути довшим за середню ширину аркуша книги. Але для того, щоб бути паліндромом, а не паліндромом, він якраз і має бути записаним більш як в один рядок. Тобто симетричність паліндромона втілюється лише в акті прочитання, а візуальна симетричність стає умовною. Візуальність тут виступає як візуальність сучасної культури загалом, як візуальність кожного тексту. У паліндромах-рядках окрім цього існує й додаткова орнаментальна візуальність, що легко сприймається навіть не носіями мови. Окрім того, в коротких рядках звукова симетрія теж легко сприймається.

Отже, маємо легко відчитувану (відслухувану) звукову симетрію посилену візуальною симетрією.

М. Мірошніченко зазначав, що «друга половина дзеркально-симетричного рядка повертає нас до першої, мушує пригадувати звуко-буквенну ходу її і зачудовуватись, просто чаруватися, що та хода успак дає несподівану змістово-образну картину, яка собою може або продовжити, або доповнити явлену на початку» [16, с. 407]. Відповідно, й про риму говорити цілком виправдано. Інша справа, щоб максимально коректно використовувати літературознавчі поняття, варто таке римування називати внутрішнім, адже найкраще сприйнятими будуть співзвуччя, розташовані близько до центру рядка, і постійно послаблюватимуться до його кінців. Тоді всі паліндроми будуть нагадувати *леонинські вірші*, які в епоху бароко авторами теоретичних поетик розглядалися серед жанрів курйозної поезії.

Черезпостійну оберненість, недотримання наголошеності/ ненаголошеності тощо рима не точна, але надзвичайно оригінальна. М. Мірошніченко вбачав у такому співзвуччі лише подібність, наближеність до римування, – «кожний паліндромний рядок виокремлюється не тільки симетрією, не тільки звукописом, що має всі ознаки внутрішньої консонансної рими» [16, с. 410].

На думку В. Г. Бедрик, варто зважати, що умовність паліндромного римування пов'язана з існуванням паліндрома в межах метричної і силабо-тонічної систем віршування, тоді як насправді жанр цей автономний [3, с. 26], хоча може підкорятися правилам згаданих систем, що підтверджують паліндроми-сонети, тріолети, газелі тощо з доробку І. Лучука, А. Мойсієнка, М. Мірошніченка. В українській мові паліндроми також близькі структурно до силабічного віршування.

Письменниця Любов Сердунич наголошує, що паліндроми – це авангардна форма поезії й одночасно – захоплююча гра [19, с. 2].

Феномен паліндромів в українській літературі – явище не випадкове, не тимчасове, а цілісна, гармонійна структура, яка розкриває потенційні можливості рідної мови. У паліндромне мереживо органічно вплітається поезія і проза. Вітражне різнобарв'я словесних візерунків творить неологізми, багатозначні слова,

сипле жартами. А що уява і творчість не мають меж і заборон, то нерідко у вітражах цих жартів – гола правда і навіть табу [19, с. 2].

Висновки до I розділу

Отже, в українському літературознавстві жанру паліндрома присвячені статті та короткі розвідки Івана Лучука «Мистецтво української паліндромії» (передмова до антології «У сузір'ї Рака» [12, с. 19]), Миколи Мірошніченка «Побачити луну навиворіт», Анатолія Мойсієнка «Раковий вірш як органічна з'ява, а не штучне конструювання» [18, с. 16] та ін. Водночас автори не уникають тлумачити найпростіші вимоги будови цього жанру, нині подані досить вичерпно в різноманітних енциклопедіях та словниках, насамперед звертають увагу на історію жанру. Менше уваги приділено структурі композиційним елементам, пов'язаним з особливостями творення конкретною мовою. Окрім того, паліндром завжди розглядається в межах візуальної поезії або курйозної (як синонім візуальної).

М. Мірошніченко звертає увагу, що «паліндромні вірші – це значною мірою зорова поезія», симетричність «дає нам підставу говорити про побільшену оптику слова» [16, с. 412].

Проте, ми поділяємо думку В.Г. Бедрик і вважаємо, що до курйозної поезії належать тексти, архітектоніка яких зумовлена строгими формальними обмеженнями, в яких унаслідок цього побільшується вага візуального або акустичного елементів, але часто вони обидва, як це бачимо у паліндромі.

Окрім того, ми визначили, що назва «паліндром» має грецьке коріння: «палін» – «повертатися» і «дромос» – «дорога». Українські вірші-паліндроми (вірш-рак) почав писати в XVII столітті Іван Величковський. Паліндромом можна назвати певний об'єкт, що має лінійну або циклічну форму організації, в якій задана симетрія складових від початку до кінця і від кінця до початку. Паліндроми можуть мати форму вірша, тобто розбиватися на рядки, або ж записуватися прозою – лінійно, без розбивки на рядки. Українські паліндроми – це форма поезії, що має виразні ефонічні особливості.

РОЗДІЛ II. ОБЛИВОСТІ ІДІОСТИЛЮ ВІРШІВ-ПАЛІНДРОМІВ А. МОЙСІЄНКА

2.1. Своєрідність віршів-паліндромів А. Мойсієнка

Поняття «ідіостиль» (індивідуальний стиль, авторський стиль) у мовному аспекті трактується як індивідуально-творче використання автором живої народної мови. Іншими словами, ідіостиль – це все те, що визначає обличчя письменника, «проявляється в різних сторонах його мистецтва, і, насамперед, звичайно, в

самобутності його погляду на явища життя» [22, с. 61]. Окрім лексичного складу мови творів, система авторського ідіостилю охоплює тематичну домінанту, образну систему (використання різноманітних тропів), синтаксис тощо. Відповідно індивідуальні авторські риси мовлення позначаються на всіх її структурних рівнях.

Звернення до теми ідіостилю допомагає осмислити вплив конкретного автора – у нашій роботі йтиметься про Анатолія Мойсієнка – на розвиток української мови, водночас через мову увага повертається до його світоглядних позицій [2].

Твори Анатолія Мойсієнка перекладено німецькою, англійською, російською, білоруською, польською, угорською, румунською мовами. Митець і сам перекладає з німецької та слов'янських мов. Цей автор – уважний і сумлінний упорядник двотомної антології «Золотий гомін: українська поезія світу», що виходила друком двічі (1991, 1997), антології поезії України різними мовами «На нашій, на своїй землі» в трьох книгах (також два видання: 1995, 1996). Анатолій Мойсієнко – один із засновників гурту поетів-паліндромістів «Геракліт» (1991). За творчі здобутки Анатолій Кирилович Мойсієнко став лауреатом літературних премій імені Бориса Нечерди (2000), «Благовіст» (2001), імені Івана Кошелівця (2004).

Значущим вважаємо характерний для А.Мойсієнка добір мовних одиниць лексичного рівня, які окреслюють зв'язок між внутрішнім і ословленим.

Найяскравішою рисою його поетичної мови є використання індивідуально-авторських неологізмів у контексті органічного поєднання писемно-книжних традицій та народнорозмовних джерел мови. Цікаво простежувати шлях становлення ідіостилю письменника через підкорення нових жанрів, виявлення їхніх прихованих можливостей, проникнення в різні пласти сучасності й історії та виявлення дотичних між ними. Такі поетичні методи є формантом творчої постаті А.Мойсієнка як представника експериментальних напрямів у поезії.

Так, А. Мойсієнко відроджує паліндромну поезію українського бароко, теоретичні засади якої пов'язані насамперед із розвитком поетичної науки в Києво-Могилянській академії (збірки «Віче мечів», 1999; «Нові поезії», 2000), культивує візуальний вірш (його паліндроми у графіці Волхва Слововежі), моноалітеративний вірш (збірка «Сім струн», 1998), започатковує такий вид творчості, як шахопоезія – синтез поезії і шахової композиції («Шахопоезія», 1997). У його творчому доробку є, за визначенням самого автора, навіть «нетрадиційно традиційний для нашої поезії верлібр». У 2016 побачила світ збірка поезій «Леза зел: книга верлібрів»[17, с. 58]. У віршах циклу «нових верлібрів» через компонування в паліндромні *верліброві рядки* – А. Мойсієнко знаходить «відповідності» між літерами та їхнім архетипним наповненням :

*Моди данина... Дивом / Нотую у тон: / О – соло, гождо-голосо. /
Е – лель, леле. / А – / Вада, гадав... / У – гуд у дугу. / И – бурану наруби. /
І – лети, Боже, меж обителі... / У нурт – струну / Мови, де дивом – /
І леза на зелі [1].*

Очевидно, до мовотворчих пошуків поета спонукає прагнення засвідчити невичерпні можливості рідної мови, її граматичну гнучкість і лексичне багатоманіття. Визначальною рисою мовної особистості А. Мойсієнка є гармонійне поєднання традиції і новаторства, яке дає читачеві можливість сприйняти й осмислити почуття, природні явища, історичні події в новому ракурсі.

Метою загальномовного та індивідуально-авторського словотворення є прагнення знайти нову назву, потреба створити нове слово-поняття, яке характеризується експресивністю, смисловою наповненістю і значним впливом на реципієнта. Новотвори сприймаються лише в конкретному довершеному творі, а те, що смислово наповненість таких слів може і не вийти за межі певного тексту, не применшує їхньої вартості.

Індивідуальні неологізми А. Мойсієнка – цікаве явище у мові сучасної української поезії. Будучи яскравими виразниками лексичної складової ідіостилю, вони засвідчують тонке поетове сприйняття рідної мови, її можливостей і словотворчих моделей. Новотвори А. Мойсієнка мають природне звучання, оскільки вони створені за продуктивними словотворчими моделями української мови і сприймаються як реалізовані потенційні слова-образи, що органічно вплетені у поетичний текст. Так, ознаки індивідуального поетового стилю вияскравилися в збірці «Віче мечів» [2]. Автор часто звертається до народнорозмовної лексики: «Вір мені, і не мрів вірами-римами римарів. В Ірпені не прів», «І зараза на заразі. Діваха лаха від...». Такі розмовно-побутові слова, як макуха, зараза, діваха, лахати, відзначаються зниженою експресивністю та негативно-оцінним відтінком.

У літературному аспекті ідіостилю переважають авторські новотвори в контексті поєднання писемно-книжних традицій і народнорозмовних джерел мови.

Продемонструємо випадки вживання okazіonalіzmів у наступному вірші-паліндромі «Козакою у казок...»:

Козакою у казок...

Се – нес Чи лева велич?

Велес об жах аж – бо се лев.

Лева ракуватою бідую одіб'ю, отаву каравел – Мечем.

Ереб бокатого так оббере

– *Що в холод ідолохвоц!*

О ружо-журо...

Було, гра збоку кобзар-голуб,

А на дуду – Дана...

А лодія ідола

(Ідол гув у глоді)

На красу – вус-аркан.

Дід:

– Ого! – й мечем його.

І розкотив виток зорі –

Яс оливо вилося...

Я сволок зорі мечем – і розколовся.

Козакою у казок (23).

Коли перечитуєш вірші зі збірки «Козакою у казок», то здається, ніби узяв ліричний герой ножиці та аркуш паперу – й розпочинається священнодійство. Спершу з'являється витинанка:

А та хата – / Хата на канатах...

Хата – шум у шатах, / Хата – гопака по гатах.

Хата – чумакам у чатах. / Хата – пракут у Карпатах (23).

А потім на мальовничому тлі карпатського «пракута» розгортається динамічна любовна історія:

А та фата... / Й ірій... / І веселунку гукну Лесеві:

«А ну тебе, щибетуна...»

Не дожидав звади... Жоден / Тепер трепет / Її –

Йой, йой, йой!

І смеречини черемсі: / – Ш – ш – ш... (23).

Найвласивішим для А.Мойсієнка є основокладання способів словотвору шляхом поєднання двох загальновідомих понять для вираження системи суджень поета через добір мовних засобів. Оказіоналізми, утворені в такий спосіб, вирізняються експресивністю та глибокою понятійною наповненістю (*ідолохвоц, ружо-журо*).

У наведеному вірші поет активізує дієслова, утворені на основі іменників, як-то: *козакою у казок* (від слова козак), *ракуватою бідою* (від лексеми рак), *бокатою оббере* (від слова бок).

Для відтворення колориту зображуваної доби у вірші поет звертається до історизмів, наприклад, *лодія, кобзар-голуб, каравела, Велес, аркан, меч*, які не мають відповідників у сучасній українській мові (на відміну від архаїзмів).

У наступному вірші спостерігаємо характерний для жанру паліндрому специфічний графічний стиль та символічне наповнення усього поетичного твору:

Хижих

Мечем

Мири́м (24).

Паліндром складається з трьох слів-рядків, кожен з яких читається як зліва направо, так і навпаки. Крапка в кінці речення свідчить про відсутність агресивності, тобто поезія має миротворчу функцію, а не войовничу. Мова у вірші йде не про зняття вбивства, а про «меч духовний» [6], який проникає в камінне серце ворога і перемагає його.

Отже, поезія А. Мойсієнка — це розгорнута метафора, яка сприймається як риторичне твердження: мечем творять злочини, але ним і зупиняють зло.

Варто зазначити, що А.Мойсієнко використовує ті ресурси загальнонародної мови, які найбільш суголосні його світогляду. Докладний аналіз досліджуваної поезії засвідчив, що найчастіше А.Мойсієнко використовує індивідуальні неологізми, в центрі яких опиняються поетичні архетипи. Для ідіостилю поета важливим чинником є гармонійне поєднання традиції і новаторства, що дає можливість сприйняти й осмислити почуття, природні явища, історичні події в новому ракурсі.

У цілому ідіостиль поета ґрунтується на мовних засобах, дібраних автором із літературної мови.

2.2. Структурно-композиційні та фонемні особливості паліндромів

А. Мойсієнка

Серед віршів-паліндромів А.Мойсієнка домінують буквенні, що характеризуються дзеркальною симетрією. Наприклад, «Жарт – суму страж», «Козакою у казок», «І рубачів січе меч, і свіча бурі» [32].

Поет-паліндроміст часто починає рядок словом-вигуком: «О ружо-журо» [23], «О – травень! Не варто» [26], «О – соло, гожо-голосо» [1], «О, праг демоном Едгар По...», «О, тввся свято!» [32]. Центром рядка-паліндрома стає слово-паліндром «Наган... око... наган..» [32]. У структурі віршів-паліндромів присутні авторські неологізми: «А липа лови сиволапила», «Жде то кого богокотедж», «А то лозопозолота», «От сталобетонно тебе лат сто», «А то духото-худота», «І рубачів січе меч, і свіча бурі», «Ранок-конар», «Моросно сон-сором», «Умутикав, аки гуму», «Жало і там чи відала дівич-матиюла ж?» [32].

Серед прийомів, що спрощують написання паліндрома, слід виділити: недотримання подвоєння літер; вільне позиціювання літери «м'який знак», апострофа, великих-малих літер і розділових знаків.

З погляду синтаксису індивідуально-авторські утворення являють собою згорнуті словосполучення, порівняльні звороти, а іноді навіть речення як у вірші «Щодоуху дощ» А. Мойсієнка:

Щодоуху дощ – Лозу в вузол;

Мов швом –

Межу; в хащах-вужем...

І лопух у полі –

Мов швом.

Жах аж!

Потоп...(25).

Назви природних явищ (*дощ, потоп, поле, межа, хащі, лоза, лопух*) належать до традиційних народнопоетичних засобів, що несуть емоційне навантаження. В А. Мойсієнка вони розгортаються у метафоричних картинах (*в хащах-вужем, лопух у полі / лозу в вузол – мов швом*) і, виконуючи ідейно-філософську функцію, виступають виразниками його переконань.

Стихію – грім і дощ – А. Мойсієнко переосмислює в антропоморфічні динамічні словесні образи, що символізують свободу, волелюбність та одвічне прагнення до єднання з природою, закладене у самій людській натурі. Поет говорить про невіддільність від явищ, які були споконвіку і перетривають нас [2].

Але кожного разу дощ та грім сприймаються як життєдайна сила, що оновлює людину.

Доцільним для характеристики ідіостилю поета буде визначення його ознак на рівні синтаксису, образної системи та фоностилістики. Отже, на рівні синтаксису визначальними є еліптичні (усічені) речення, як у вірші-паліндромі «Отави вато», присвяченому Павлові Поповичу:

Отави вато,

Варто трав...

О – травень! Не варто

Морозити зором...

Он воду чудовно

Низує Узин.

Низ у хатах... Узин.

Узин у хатах унизу.

Мати там...

Матиму думи там...(26).

Ця риса характеризує розмовне мовлення. Образна система поезій А. Мойсієнка включає епітети:

І - тиш... Зорі розшиті...

Радощі в хатах... Віщо дар...

Довжінь-тишу рову ворущить ніж вод... (25).

Але найвиразнішою ознакою ідіостилю А. Мойсієнка вважаємо метафору:

І розхитано меви... Живемо на тих-зорі

У могутті літ тугому. І що гори Пирогощі?

Конар – бог обранок... (27).

Поет досягає несподіваного експресивного ефекту, використовуючи різноманітні стилістичні фігури, як, наприклад, оксиморон у вірші «І розхитано меви... Живемо на тих-зорі...»:

М'ят-сила – за листям...

І ні тінь-лопотінь... ні тополь... ні тіні (27).

Із фоностилістичного погляду найхарактерніше для А. Мойсієнка визначають звукові повтори у вірші «Шу – шу – ш...» , де двобічна симетрія зображеного передається короткими місткими рядками:

«Шу – шу – ш...»

Осо-ка так... чи долом молодичка так (28).

Слухова імітація шурхання осоки містить внутрішню, зашифровану в паліндромі зорову картину – дівчину, яка рухається долиною.

Також поет використовує алітерацію та асонанс у вірші «Ми – дим...» :

(1) *Ми – дим.*

Ми – дим віків, ми – дим.

Ми – дим низин, ми – дим.

Ми – долом молодим (29).

(2) *Ви – дивами див.*

Ви – душу димами, душу див.

Ви – духу за пазуху див.

Ми – дух у дим (29).

Основною причиною, за якою автор використовує у цьому вірші анафору, є акцент. Ці засоби увиразнюють вірші інтонаційно, емоційно поглиблюють смисловий зв'язок. А. Мойсієнко використовує книжну і розмовну лексику, оскільки це два нероздільних пласти української мови, які й у поезії функціонують спільно:

Диви, дні... Індивід,

Гадин, гнида, г...

*Випив сік її кіс,
Так, випив кам* (30).

Книжна лексика (*діви, індивід, кіс*) вияскравлює приховані можливості української мови. У доборі книжної та загальнонародної лексики виявляються закономірності слововживання А. Мойсієнка, оригінальність його індивідуального стилю. Як бачимо, А. Мойсієнко найчастіше звертається до розмовної лексики у збірці паліндромів «Віче мечів».

Висновки до II розділу

Отже, дослідження ідіостилу А. Мойсієнка в літературному аспекті виявило низку притаманних йому особливостей. Вірші-паліндроми А.Мойсієнка характеризуються дзеркальною симетрією. У структурі паліндромів нерідко присутні авторські неологізми. За допомогою слів-символів і метафоричних сполук автор висвітлив багато суттєвих сторін побуту і традицій народу. Паліндроми А.Мойсієнка відкривають перед читачем безмежну глибину поетичних можливостей слова й мови.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження ідіостилу віршів-паліндромів А.Мойсієнка, які репрезентують зорову поезію доби бароко, ми з'ясували значення поняття *паліндром*. Отже, паліндром (переверт) – це віртуозна віршова форма, у якій певне слово або віршовий рядок можна читати зліва вправо й навпаки при збереженні змісту.

У сучасній поезії розрізняють вірш-паліндром і вірш-паліндромон. Вірш-паліндром складається з рядків-паліндромів. Вірш-паліндромон — це єдиний від початку до кінця паліндром.

Паліндром – текст, побудований на знаковій симетрії, а найпоширенішими українськими паліндромами є буквенні, де маємо приблизну звукову симетрію. Рідше використовуються словесні, силабічні та фонічні паліндроми, останні до того ж узагалі не виокремлювалися ні авторами, ні літературознавцями.

Розкрили зміст поняття *евфонія* (вияв фоніки, який означає гармонійну сув'язь позитивно-естетичних явищ художнього, насамперед поетичного, твору). З'ясували, що в українському літературознавстві особливості звукової сторони структури паліндрома недостатньо досліджені. Евфонічним особливостям

присвячено лише окремі ремарки й згадується візуальна та синтетична звуко-смілова просторовість слова. Структурні особливості жанру паліндрома пов'язані зі звучанням, евфонією, адже жанр цей вимагає своєрідної, часто симетричної організації тексту. Подібна симетричність унаслідок особливостей української мови виявляється не лише візуально, а і у звучанні. Визначили, що евфонічні особливості римою не обмежуються, а пов'язані безпосередньо з правилами та структурою мови, якою створений текст. Розкрили поняття *ідіостиль автора*, який відбивається в стилі художнього твору, і його можна визначити як систему концептуально значимих для письменника, комунікативно й естетично обумовлених принципів організації тексту, що диктують відбір і поєднуваність мовних засобів, стилістичних прийомів. З'ясували, що ідіостиль А. Мойсієнка визначається індивідуальними особливостями стилю порівняно з іншими поетами-паліндромістами.

А. Мойсієнко в паліндромах часто використовує такі прийоми: починає рядок словом-вигуком; центром рядка-паліндрома стає слово-паліндром; "зайва" літера, яка є в одному слові, але не потрібна у другому (дзеркальному до першого), стає сполучником, прийменником або навіть вигуком (якщо не позначає жодного слова); творення авторських неологізмів; застосовує переноси слів для збереження симетричності рядків.

Серед прийомів, що спрощують написання паліндрома, слід виділити: недотримання подвоєння літер; вільне позиціонування літери "м'який знак", апострофа, великих-малих літер і розділових знаків.

Поширеними образними засобами мови віршів-паліндромів А. Мойсієнка є розгалужені метафори, епітети, а також фоностилістичні засоби, такі як асонанс, алітерація, анафора, епіфора, звуконаслідування.

Синтаксичні можливості віршів-паліндромів розкриваються через актуалізацію еліптичних речень, апосіопези (умовчання) та інверсії.

Паліндроми – це цілісна, гармонійна структура, яка розкриває потенційні можливості рідної мови, включаючи в себе силу і красу слова.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мойсієнко А.К. Леза зел : книга верлібрів / Анатолій Мойсієнко. Київ: Дивосвіт, 2016. 312 с.
2. Андрияш О. Ідіостиль А. Мойсієнка. URL: <http://dyvoslovo.com.ua/wp-content/uploads/2016/03/5-0911.pdf>
3. Бедрик В. Г. Евфонічні особливості українського паліндрома. *Іноземна філологія*. 2014. Вип. 126 (1). С. 20 – 27.
4. Будзей О. Кому дикі ріки думок?: URL:<http://h.ua/story/77422/#ixzz4Wccjrcd>
5. Великий тлумачний словник української мови / Упоряд. Т. В. Ковальова. Харків: Фоліо, 2005. 767 с.
6. Візуальна (зорова) поезія «Хижих мечем мирим»: URL: <http://www.ukrlit.vn.ua/short2014/243.html>
7. Евфонія, або Милозвучність /Літературознавча енциклопедія / Автор-укладач Юрій Ковалів. Т. 1. Київ: Видавничий центр «Академія», 2007. С. 311 — 312.
8. Жулинський М. Із забуття – в безсмертя (сторінки позабутої спадщини). Київ: Дніпро, 1990. 449 с.
9. Ільницький М. Безперервність руху: літ.-крит. статті. Київ: Рад. письменник, 1983. 276 с.
10. Костенко Н. В. «Врятує вроду і себе людина». Филипівич П. П. Поезії. Київ: Рад. письменник, 1989. 196 с.
11. Літературознавчий словник-довідник / Роман Гром'як, Юрій Ковалів та ін. Київ: Академія, 1997. С. 222 — 223.
12. Лучук І. В. Мистецтво української паліндромії. У сузір'ї Рака: Антологія української паліндромії / Упоряд. М. Мірошніченка, І.Лучука. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. С. 5 – 28.
13. Лучук І. В. Паліндромія в мистецтві поетичному Миколи Мірошніченка. *Бахмутський шлях*. 2010. № 1/2 (56/57). С. 165 – 170.
14. Лучук І. В. Мистецтво паліндромії: від бароко до ар'єргарду. Мистецтво поетичне в дискурсі української лірики та письменницької критики / Сектор поезієзнавства Ін-ту І. Франка НАНУ; Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ. Львів; Київ, 2012. С. 264 – 298.
15. Мацько Л. І. Стилїстика української мови. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
16. Мірошніченко М. М. Побачити луна навиворіт. У сузір'ї Рака: Антологія української паліндромії / Упоряд. М. Мірошніченка, І. Лучука. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2011. С. 401 – 416.
17. Мойсієнко А. Традиції модерну і модерн традиції. Ужгород: ВАТ «Патент», 2001. 254 с.

18. Мойсієнко А. К. Раковий вірш як органічна з'ява, а не штучне конструювання. Традиції модерну і модерн традицій. Ужгород: ВАТ «Патент», 2001. С. 11 – 18.

19. Сердуніч Л. «Вітражі жартів» (Паліндромі) / Київ: Видавництво Сергія Пантюка, 2013. 100 с.

20. Сорока М. І. Зорова поезія в українській літературі кінця XII – XVIII ст. Київ: Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 1997. 208 с.

21. Ткаченко О. П. Курйозна поезія в українській бароковій літературі: автореф. дис. ... канд. філол. наук. : 10.01.01 / Олена Ткаченко; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 1999. 20 с.

22. Храпченко М. Творча індивідуальність письменника та розвиток літератури. Київ : Дніпро, 1976. 376 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

23. Мойсієнко А. Козакою у казок: URL:
http://www.poetryclub.com.ua/metrс_роеm.php?роеm=8804

24. Мойсієнко А. Хижих мечем мирим: URL: http://www.poetryclub.com.ua/metrс_роеm.php?роеm=8844

25. Мойсієнко А. Щодоуху дощ: URL:
http://www.poetryclub.com.ua/metrс_роеm.php?роеm=8805

26. Мойсієнко А. Отави вато: URL:
http://www.poetryclub.com.ua/metrс_роеm.php?роеm=8815

27. Мойсієнко А. І розхитано меві... Живемо на тих-зорі...: URL:
http://www.poetryclub.com.ua/metrс_роеm.php?роеm=8809

28. Мойсієнко А. “Шу – шу – ш...”: URL:
http://www.poetryclub.com.ua/metrс_роеm.php?роеm=8846

29. Мойсієнко А. Ми – дим...: URL:
http://www.poetryclub.com.ua/metrс_роеm.php?роеm=8840

30. Мойсієнко А. Діви, дні... Індивід...: URL:
http://www.poetryclub.com.ua/metrс_роеm.php?роеm=8818

31. Мойсієнко А. Діви, дні... Індивід...: URL:
http://bukvoid.com.ua/library/anatoliy_moysiienko/iz_knizhki_palindromiv_viche_mechiv_1999/3.html

32. Мойсієнко А. Із книжки «Віче мечів». URL: <https://svitppt.com.ua/obrazotvorchemistecstvo/suchasna-zorova-poeziya.html>

33. Мойсієнко А. Мистецтво бачити слово. URL: <https://svitppt.com.ua/ukrainska-literatura/mistectvo-bachiti-slovo.html>

34. Мойсієнко А. Шахопоезія URL: http://seks-ua.blogspot.com/2013/05/blog-post_6516.html

35. Мойсієнко А. Леза слів, котрі входять у свідомість. URL:
<https://zolotapektoral.te.ua>